

RECENZJE

A. VĚZDA & J. LIŠKA 1999. **Katalog lišejníků České Republiky. A catalog of lichens of the Czech Republic.** 283 str. Miękka opr., format 16,5 × 24 cm. Institute of Botany Academy of Sciences of the Czech Republic, Průhonice. Cena: 28 DEM. [ISBN 80–86188–03–5].

Lichenologia czeska ma bardzo długą, bo ponad 200-letnią historię i piękną tradycję. Składa się na nią twórczość takich uczonych, jak np.: W. Mann, P. M. Opiz, A. Hilitzer, J. Suza, M. Servít, V. Kuťák, Z. Černohorský, J. Nádvorník czy wreszcie prace autorów recenzowanego dzieła A. Vězdy i J. Liški. Pierwsze informacje o porostach z terytorium Czech opublikowane zostały w roku 1791 przez Haenkego. Jak dotychczas dane o rozmieszczeniu porostów na tym obszarze podało około 230 autorów, które zawarte są w ponad 800. publikacjach.

„Katalog ...” stanowi podsumowanie dotychczasowych badań lichenologicznych na obszarze Czech. Jego pierwsza wersja z 1980 r. opracowana została przez A. Vězde i dotyczyła terytorium ówczesnej Czechosłowacji. Złożony w postaci maszynopisu katalog ten z różnych powodów nigdy nie został opublikowany. Podział Czechosłowacji w 1993 r. na dwa państwa, a także duża liczba nowych danych i dokonujące się, zwłaszcza w ostatnich latach, zmiany w taksonomii i nomenklaturze porostów zdecydowały o wznowieniu prac nad aktualizacją dzieła i przygotowaniu go do druku. Pierwszym etapem jest zwykle tworzenie listy gatunków. Ale recenzowana książka, to więcej niż tylko wykaz taksonów powstały w oparciu o dane bibliograficzne. Autorzy bowiem z wielkim znanstwem problemów poddali te dane krytycznej analizie uwzględniając najnowsze osiągnięcia taksonomii porostów.

Jednym z ważnych problemów, z którym boryka się współczesna lichenologia jest właściwe zaklasyfikowanie grzybów porostowych, ponieważ wzajemny stosunek elementów tworzących porost nie zawsze jest jednoznacznie symbiotyczny i może wykazywać bardziej lub mniej ukryte przejawy pasożytnictwa. Wiele gatunków uważanych dawniej za porosty, a definiowane dzisiaj jako grzyby zlichenizowane okazały się grzybami niezlichenizowanymi. Często znajdują się one obok siebie w obrębie jednej rodziny (np.: *Caliciaceae*) lub rodzaju (np.: *Arthonia*, *Arthopyrenia* i in.). U licznych gatunków porostów wzajemny stosunek budujących je komponentów nie jest dostatecznie poznany i wymaga dalszych badań. W związku z powyższym trudno jest jednoznacznie porost zdefiniować. Autorzy Katalogu zamieścili w nim w zasadzie jedynie grzyby zlichenizowane. Wyjątek stanowią jednak te grzyby niezlichenizowane, które dawniej uważane były za porosty lub są z nimi związane (są to głównie przedstawiciele rodzaju *Caliciales*). Biologiczna natura tych taksonów jest zawsze odnotowana w uwagach („poznanka”) zamieszczonych na końcu właściwych im rodzajów, zaś rodzaje z grzybami wyłącznie niezlichenizowanymi oznaczone zostały nawiasem prostokątnym.

„Katalog ...” składa się z krótkiego wstępu i trzech zasadniczych części. Jego główną treść (str. 9–190) stanowi wykaz 255 rodzajów i 1334 gatunków ułożonych w porządku alfabetycznym. Spośród synonimów zamieszczono jedynie te nazwy, które znajdują się w cytowanych tam publikacjach, co ma ułatwić wyszukiwanie danych w oryginalnych materiałach źródłowych. Na końcu fragmentów dotyczących pewnych rodzajów znajdują się uwagi z dodatkowymi informacjami o wybranych taksonach (gatunki błędnie wcześniej podane, a teraz skorygowane, gatunki wątpliwe, grzyby niezlichenizowane i ich typ współzależności z plechą porostu – pasożyty, saproby, parasymbionty itp.). W dalszej części książki (str. 191–258) znajduje się indeks synonimów obejmujący około 5500 nazw !!! Przy każdym synonimie, pisanym kursywą znajduje się odsyłacz (>>>) do współczesnej nazwy taksonu, zaznaczonej tłustym drukiem. Całość zamyka bibliografia (str. 259–283), która zawiera 816 pozycji czeskich i zagranicznych autorów z okresu od 1791 do 1999 r. Znajdują się tam również nazwiska polskich lichenologów.

Bibliografia obejmuje głównie prace florystyczne poświęcone rozmieszczeniu porostów na obszarze Czech, ale także inne, np. taksonomiczne monografie.

W moim przekonaniu przedstawione tu dzieło zaliczone zostanie do najlepszych osiągnięć współczesnej literatury lichenologicznej. Jest to pozycja bardzo wartościowa i ważna, a jej autorom należy się wielkie uznanie. Dla polskich lichenologów ma znaczenie szczególne z uwagi na zawartość informacyjną dotyczącą wielu gatunków wspólnych szacie porostowej Czech i Polski. – URSZULA BIELCZYK, *Zakład Mikologii, Instytut Botaniki im. W. Szafera, Polska Akademia Nauk, ul. Lubicz 46, PL-31-512 Kraków, Polska.*

HORST LANGE-BERTALOT & SERGEI I. GENKAL. 1998. **Diatomeen aus Sibirien. I: Inseln im Arktischen Ozean (Yugorsky – Shar Strait). Iconographia Diatomologica; Annotated Diatom Micrographs.** (red.) H. LANGE-BERTALOT. Volume 6: **Phytogeography – Diversity – Taxonomy.** 295 str., 941 fotografii. Twarda opr., format 17,5 × 25 cm. Cena: 220 DEM. Koeltz Scientific Books; ISBN 3-87429-406-4.

Szesty tom z serii *Iconographia Diatomologica* poświęcony został okrzemkom północno-zachodniej Syberii. Badany materiał pochodzi z archipelagu Nowej Ziemi, na granicy morza Barentsa i Morza Karskiego: wyspy Wajgacz oraz wysepek Matveev i Mestnyi, o powierzchni kilku kilometrów kwadratowych, oraz półwyspu Jugorskiego. Próby zostały zebrane latem 1995 r. przez dr N. V. Vekhofa ze zróżnicowanych środowisk słodkowodnych. Kilka z nich pozostawało pod wpływem lekko słonawych wód. Znaczną trofiej wód (mezo- i eutroficzne) autorzy wiążą z obecnością w tym rejonie odпочywiających stad wędrownych ptaków.

Badane siedliska charakteryzują się dużą różnorodnością gatunkową (490 taksonów należących do podgromady *Pennatae* w 17 próbach), chociaż, jak podają autorzy, nie aż tak ogromną jak w przypadku materiału pochodzącego z oligo-dystroficznego jeziora Julma Ölkky w Finlandii (*Iconographia Diatomologica* Vol. II), gdzie w jednej próbie wyróżniono 502 taksony okrzemek. Dla porównania w ciągu całej historii badań na terenie Europy Środkowej stwierdzono do tej pory występowanie 1512 taksonów (*Pennatae*). Spośród wszystkich taksonów odnotowanych z badanego materiału 345 stanowią gatunki szeroko rozprzestrzenione lub kosmopolityczne, znane z Europy Środkowej, a jedynie częściej występujące na obszarze Holarctyki. Ponadto wyróżniono 42 nowe gatunki bądź odmiany, a dla 14 dalszych wyznaczono nową pozycję systematyczną. Pozostałe zostaną formalnie opisane w odrębnych pracach jako nowe dla nauki lub zostaną poddane szczegółowym badaniom, które rozstrzygną wątpliwości taksonomiczne.

Dane o autekologii gatunków i odmian występujących również w Europie zebrano w formie tabel. Zamieszczono tutaj informacje zarówno o występowaniu, jak i o preferencjach dotyczących trofii, zawartości soli oraz siedlisk aerofitycznych. Zaznaczono też te taksony, które dotąd nie były podawane z Niemiec i są najprawdopodobniej związane z północnymi krańcami Skandynawii oraz obszarami subarktycznymi. Tabela druga zawiera listę udokumentowanych w monografii okrzemek, które są nieobecne na liście okrzemek Europy Środkowej z 1996 r. (Lange-Bertalot). Znajdują się tutaj też te taksony, które zostały opisane jako nowe, zmieniły pozycję taksonomiczną lub wymagają dalszych badań.

Kolejną część monografii stanowią opisy nowych gatunków, kombinacji lub taksonów interesujących z taksonomicznego punktu widzenia (87 taksonów należących do 25 rodzajów). Wzorem poprzednich tomów *Iconographia Diatomologica* opisy nowych taksonów zostały opatrzone diagnozą lacińską, w czytelny sposób wskazano typ oraz locus typicus. Omówiono podobieństwa oraz różnice z najbliższymi spokrewnionymi taksonami oraz zamieszczono uwagi o występowaniu. Dla taksonów, którym została przypisana nowa pozycja taksonomiczna obok uzasadnienia zmiany podano również bazonimy i synonimy. Wśród nich znalazły się np: *Adlafia minuscula* (Grunow) Lange-Bertalot [= *Navicula minuscula* Grunow], *Cymbopleura fluminea* (Patrick & Freese) Lange-Bertalot & Krammer [= *Cymbella fluminea* Patrick & Freese], *Nupela imperfecta* (Schimanski) Lange-Bertalot [= *Achnanthes imperfecta*

Schimanski], *Pinnuavis genustrata* (Hustedt) Lange-Bertalot & Krammer [= *Navicula genustrata* Hustedt], *Stauronella arctica* (Hustedt) Lange-Bertalot [= *Stauroneis arctica* Hustedt]. W monografii tej znalazł się też opis nowego rodzaju *Neidiopsis* autorstwa profesora Horsta Lange-Bertalota oraz Ditmara Metzeltina.

Niektóre z tych interesujących okrzemek zostały opisane we współpracy z innymi naukowcami, np. Kurt Krammer – badał okrzemki z rodzaju *Cymbopleura* i *Pinnularia* a Erwin Reichardt – okrzemki z rodzaju *Gomphonema*. Polskim akcentem jest zamieszczenie opisu nowego gatunku – *Opephora krumbeinii* wykonanego przez polskich badaczy: Andrzeja Witkowskiego, Małgorzatę Witak i Katarzynę Stachurę. Jego obecność stwierdzono zarówno w materiałach pochodzących z terenów półwyspu Jugorskiego jak i Zatoki Puckiej oraz z wybrzeży Atlantyku (Francja), wybrzeży Morza Czerwonego (Egipt) i wybrzeży Oceanu Indyjskiego (Tanzania).

Obszerna dokumentacja fotograficzna (941 fotografii dotyczących 293 taksonów), została wykonana głównie przy użyciu mikroskopu świetlnego, ale też mikroskopów elektronowych – skaningowego i transmisyjnego. Szczególnie w przypadku taksonów nowych dla nauki, lub rzadkich ma ona ogromne znaczenie. Jednak przy wciąż małych możliwościach wykorzystania w badaniach florystycznych mikroskopii elektronowej także w przypadku gatunków już znanych (ale niekoniecznie posiadających tego typu dokumentację) zamieszczone ilustracje są cennym źródłem informacji.

Do opracowania dołączono także krótkie rozdziały dotyczące zmian taksonomicznych w rodzajach *Cymbella* (np. podrodzaj *Cymbopleura* został podniesiony do rangi rodzaju), *Achnanthes* – wyszczególnienie i dyskusja nad wyłonionymi ostatnio (lub przywróconymi) rodzajami *Achnanthidium* (18 gatunków i odmian), *Nupela* (4 gatunki), *Planothidium* (30 gatunków i odmian) i *Psammothidium* (6 gatunków).

W tej części znalazła się też krótka notatka autorstwa D. Metzeltina i H. Lange-Bertalota, dotycząca endemicznej okrzemki *Didymosphaenia dentata* (Dorogost) Skvortzov & Meyer znalezionej w materiale pochodzącym z jeziora Bajkał. Odnalezienie tego gatunku jest o tyle istotne, że dotąd część badaczy wątpiła w jego istnienie.

Monografię opatrzone streszczeniem w języku angielskim, niemieckim i rosyjskim.

Powyższa publikacja stanowi istotny wkład w poznanie i dokumentację flory okrzemek bardzo interesującej części świata, a także przyczynia się do poszerzenia wiedzy o ich biogeografii. – AGATA WOJTAŁ, Zakład Algologii, Instytut Botaniki PAN, ul. Lubicz 46, PL-31-512 Kraków, Polska.